

İbtidai araşdırma zamanı müdafiəçinin axtarış, şəxsi axtarış və götürmə istintaq hərəkətlərində iştirakının aktual problemləri

Məlum olduğu kimi, hüquqi yardım almaq və müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək hüququ hər bir insana aid fundamental konstitusion hüquqdur.

Müdafiə hüququ qanunla şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərə verilmiş prosessual hüquqlardan, həmçinin onların mənafeələrinin qorunması üçün qanunla qadağan olunmayan digər üsullardan istifadə etmək imkanını ehtiva etməklə yanaşı, həm də ədalət mühakiməsi maraqlarının təminatçısı, onun fundamental əsaslarından biri kimi çıxış edir.

Bu hüququn pozulması prosessual və istintaq hərəkətlərinin, ümumilikdə icraatın etibarsız sayılmasına, onun gedişində qəbul edilmiş qərarların ləğvinə, yaxud toplanmış sübutların, eləcə də digər materialların sübutedici qüvvəsinin olmaması qənaətinə gəlməyə səbəb ola bilər.

Qeyd olunanlarla yanaşı, müdafiə hüququ ədalət mühakiməsinin tərəflərin bərabərliyi və çəkişmə prinsipləri əsasında həyata keçirilməsinin başlıca meyarlarından biri kimi də qiymətləndirilir.

Məlum olduğu kimi, narkotik vasitələrin, eləcə də mülki dövriyyəsi qadağan edilmiş və ya məhdudlaşdırılmış digər əşyaların qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayətlər üzrə şəxslərə ittihamın cinayət-prosessual qanunvericiliklə təsbit edilmiş müvafiq proseduralar əsasında və vaxtında verilməsi ilk növbədə cinayətin predmetini təşkil edən maddi sübutların vaxtından aşkar edilməsi, rəsmiləşdirilməsi və götürülməsindən asılıdır.

Bu qəbildən olan cinayətlər üzrə cinayət başında yaxalınmış və ya sonradan tutulmuş şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin üzərində şəxsi axtarış, götürmə, onların yaşayış yeri və ya digər yerlərdə axtarış və götürmə istintaq hərəkətlərinin aparılması sübutetmə üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

CPM-nin tələblərinə müvafiq olaraq, cinayət prosesini həyata keçirən orqan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin həmin Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada tutulduğu, həbsə alındığı və ya müvafiq ola-

raq şübhəli şəxs qismində birinci dindirməyədək, yaxud təqsirləndirilən şəxsə ittiham elan edildiyi andan müdafiəçinin yardımından istifadə etmək, şəxsən və ya özünün seçdiyi müdafiəçi vasitəsi ilə müdafiə olunmaq, yaxud müdafiəçinin haqqını ödəmək üçün kifayət qədər vəsaiti olmadıqda, pulsuz hüquqi yardım almaq hüquqlarını təmin etməlidir.

CPM-nin 246.1-ci maddəsinə əsasən, müstəntiq iş üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək, barəsində istintaq hərəkəti aparılan şəxsin paltarında, əşyalarında və ya bədənində ola bilən əşya və sənədləri, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı əsasında götürə bilər.

Həmin Məcəllənin 246.2.1-ci maddəsinə əsasən, şübhəli şəxs tutulduqda və polis və ya digər hüquq-mühafizə orqanına gətirildikdə məhkəmənin qərarı alınmadan şəxsi axtarış aparıla bilər.

Bu səbəbdən, istintaq təcrübəsində üzərində narkotik vasitə və ya sair qanunsuz əşyanın olması ehtimal olunan şəxsin tutulmasından dərhal sonra onun üzərində şəxsi axtarış və götürmə aparılması zərurəti yaranır.

Bu istintaq hərəkətlərinin aparılmasında müdafiəçinin iştirakı ilə bağlı 2 fərqli mövqe mövcuddur.

Belə ki, bəzi hüquqşünasların, əsasən də vəkillərin hüquqi yanaşmasına görə müdafiəçinin bu istintaq hərəkətlərinin aparılmasında iştirakı şübhəli şəxsə elan ediləcək ittihamın məqsədləri üçün toplanan sübutların möhkəmlənməsinə, müdafiə etdiyi şəxsin üzərində narkotik vasitənin aşkar edilməsini, rəsmiləşdirilməsini və götürülməsini bilavasitə müşahidə etdiyi üçün müdafiəçinin, bir növ, cinayət hadisəsinin şahidinə çevrilməsinə xidmət edir, bu isə öz növbəsində təmsil etdiyi şəxsin mənafeələri ilə ziddiyyət təşkil etməsi ilə nəticələnir.

Bu mövqeyin tərəfdarları müdafiəçiyə müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə zidd olaraq hər hansı hərəkəti etmək, o cümlədən onun törədilmiş cinayətlə əlaqəsini və təsirinə təsdiq etmək, ona qarşı qaldırılmış mülki iddianı qəbul etmək, onun iştirakı ilə aparılan prosessual hərəkətlərdə iştirakdan imtina etmək və onun hüquqlarının həyata keçirilməsinə mane olmaq, özbaşına müdafiədən imtina etmək və ya müdafiəçi qismində səlahiyyətlərinə xitam verməyin qadağan olunduğunu təsbit edən CPM-nin 92.10.1 və 92.10.3-cü maddələrini əsas gətirirlər.

Bununla da, CPM-nin qeyd olunan maddələrinə istinad edərək, müdafiəçinin təmsil etdiyi şəxsin üzərində şəxsi axtarış, mənzilində və s. ona məxsus olan yerdə axtarış, götürmə istintaq hərəkətlərində iştirak etməklə, sonuncunun üzərində, mənzilində cinayətin predmetinin aşkar edilməsini, rəsmiləşdirilməsini və götürülməsini müşahidə edərək, bunu protokola imza etməklə təsdiq etməsini müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə zidd, o cümlədən onun törədilmiş cinayətlə

əlaqəsini və təqsirini təsdiq etmək etmək hərəkəti kimi qiymətləndirirlər.

Eyni zamanda, bu mövqeyin tərəfdarları Məcəllənin 244.2-ci maddəsində müdafiəçinin axtarış və götürmə istintaq hərəkətlərinin aparılmasında iştirakının vəzifə kimi deyil, onun hüququ kimi nəzərdə tutulduğunu bildirirlər.

Digər mövqeyin tərəfdarları, əsasən də, prokurorluq və ibtidai araşdırma orqanlarını təmsil edən hüquqşünaslar vəkillərin gətirdikləri arqumentlərlə razılaşmayaraq, müdafiəçilərin yuxarıda qeyd olunan istintaq hərəkətlərində iştirakdan imtina etməsini CPM-nin 90.7.2, 90.7.9, 92.3.9, 92.10.1 və 92.10.3-cü maddələrinin tələblərinin pozulması kimi qiymətləndirirlər.

Eyni ilə, müdafiəçinin müdafiə etdiyi şəxsin iştirakı ilə aparılan prosesual hərəkətlərdə iştirak etməsi qanunvericiliyin tələbi kimi əsaslandırılır və ona belə hərəkətlərin aparılmasında iştirakdan imtina etmək müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyini qorumaq məqsədi ilə qadağan olunduğu qənaətinə gəlinir. Belə imtinanın müdafiə olunan şəxsin qanuni mənafeyinə və cinayət-prosesual qanunvericiliyinin tələblərinə zidd olmaqla, müdafiəçinin qanunvericiliklə üzərinə qoyulmuş vəzifələrini lazımcına yerinə yetirməməsi kimi qiymətləndirilir.

Bu sahədə vahid istintaq təcrübəsinin formalaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə sorğu ilə müraciət edərək, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin özbaşına müdafiədən və müdafiə etdiyi şəxsin iştirakı ilə aparılan prosesual hərəkətlərdə iştirakdan müdafiəçinin imtinasına dair qadağanı nəzərdə tutan 92.10.1 və 92.10.3-cü maddələrinin, habelə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində axtarış və götürmənin aparılmasında müdafiəçinin iştirakının vəzifə deyil, hüquq kimi nəzərdə tutan 244.2-ci maddəsinin şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumu sorğuya baxaraq, 28 mart 2019-cu il tarixli qərarında şərh edilməsi xahiş olunan məsələlərə aydınlıq gətirmişdir.

Belə ki, Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumu belə nəticəyə gəlmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 92.10.1 və 92.10.3-cü maddələri ilə həmin Məcəllənin 244.2-ci maddəsi arasında hər hansı ziddiyyət mövcud deyildir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 244.2-ci maddəsində göstərilmiş axtarış və götürmənin aparılmasında müdafiəçinin iştirak etmək hüququ onun şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin qanuni mənafeyini qorumaq məqsədi ilə cinayət-prosesual funksiyalarını həyata keçirməsi üçün qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş imkanı ehtiva edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 61-ci maddəsi baxımından və Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 92.10.1-ci maddəsinin tələblərinə müvafiq olaraq, həmin Məcəllənin 244-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş axtarış və ya götürmə istintaq hərəkətləri şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin iştirakı ilə aparıldıqda, müdafiəçi müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyini qorumaq məqsədi ilə həmin prosesual hərəkətlərdə iştirakdan imtina edə bilməz.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 92.10.3-cü maddəsinin “özbaşına müdafiədən imtina etmək” müddəası müdafiəçinin müdafiədən tamamilə imtina etməsi ilə yanaşı, müdafiə prosesinin ayrı-ayrı mərhələlərindən, eləcə də üzrsüz səbəbdən hər hansı prosesual hərəkətlərdə iştirak etməkdən imtina etməsini də ehtiva edir.

Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 92.10.3-cü maddəsinin tələbləri baxımından, həmin Məcəllənin 244-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş axtarış və ya götürmə istintaq hərəkətləri şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan aparıldıqda, müdafiəçi müdafiə etdiyi şəxsin razılığı olmadan həmin prosesual hərəkətlərdə iştirakdan imtina edə bilməz.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun qeyd olunan qərarında gəlinən qənaətə baxmayaraq, istintaq təcrübəsində bir sıra hallarda müdafiəçilərin bu qəbildən olan istintaq hərəkətlərində iştirakdan imtina olunması bu cinayət işləri üzrə məhkəmənin hazırlıq iclasında baxılmasına xitam verilməklə CPM-nin 303-cü maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq həmin işlərin prokurora qaytarılması ilə nəticələnir.

Belə ki, Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin 26 fevral 2021-ci il tarixli qərarı ilə (sədrlik edən hakim – Eldar İsmayılov) Babayev Elmar Tahir oğlunun Azərbaycan Respublikası CM-nin 234.4.1 və 234.4.3-cü maddəsi ilə təqsirləndirilməsinə dair cinayət işi üzrə təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüququnun pozulması əsası ilə işin baxılmasına xitam verilməklə, həmin iş rayon prokuroruna qaytarılmışdır.

Məhkəmə qərarını digər məsələlərlə yanaşı onunla əsaslandırılmışdır ki, 6 sentyabr 2020-ci il tarixdə şübhəli şəxsi qismində tutulmuş Elmar Babayevin üzərində şəxsi axtarış aparılan zaman onun müdafiəçisi bu istintaq hərəkətinin aparılmasında iştirakdan imtina etdiyi üçün iştirak etməmişdir.

Məhkəmənin qənaətinə məhz bu istintaq hərəkətinin nəticələrinə uyğun olaraq Elmar Babayevin üzərində narkotik vasitə aşkar olunduğundan müdafiəçinin iştirakı zəruri olmuşdur.

Bundan əlavə, qeyd olunanların davam olaraq, Elmar Babayevin yaşadığı mənzildə baxış və götürmə aparılarkən, müdafiəçi həmin istintaq hərəkətlərində də iştirak etməmiş, halbuki bu istintaq hərəkətlərinin gedişində cinayət təqibi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən külli miqdarda narkotik vasitələr aşkar edilərək götürülmüşdür.

Məhz bu hallar, digərləri ilə yanaşı CPM-nin 303-cü maddəsinə əsasən məhkəmə tərəfindən cinayət işinin baxılmasına xitam verilməklə, həmin işin rayon prokuroruna qaytarılmasına əsaslardan biri kimi çıxış etmişdir.

Göründüyü kimi, hüquqşünaslar arasında müdafiə hüququnun reallaşdırılması ilə əlaqədar yaranan bu fikir ayrılığı cinayət işlərinin məhkəmələrdə mahiyyəti üzrə baxılmasında ciddi çətinliklər yaradır.

Baş Prokurorluğun Elm-Tədris Mərkəzi